

Mateja Komel Snoj*Izborna izbira***Janko Kos: MODERNA SLOVENSKA LIRIKA: 1940-1990**

Mladinska knjiga, Ljubljana 1995 (Zbirka Kondor 271)

Nova pesniška antologija Janka Kosa si zasluži pozornost (in naklonjenost) že zato, ker v nasprotju z razmeroma dolgo vrsto takih del na Slovenskem ni "obremenjena" niti z založniško podjetnostjo (predstaviti čim več piscev kakega zgodovinskega obdobja ali kar celotne slovenske poezije) niti z nonšalantno vsepознаvalskim izborom. Z drugimi besedami: je izborna v pravem pomenu besede.

Moderna slovenska lirika: 1940-1990 ni nekakšno nadaljevanje ali dopolnilo avtorjeve antologije *Slovenska lirika: 1950-1990* iz leta 1983, še manj njeno prevrednotenje. Že iz naslova je namreč razvidna povsem nova sestavljalska zasnova, v skladu s katero se je avtor lotil vnovičnega branja in izbiranja (najboljših) besedil slovenske poezije zadnjega pol stoletja. Ker je antologija oblikovana v skladu z določili izbranega literarnozgodovinskega pojma, so pomisleki o avtorjevem poljubno spreminjajočem se okusu – nanje smo kmalu po izidu lahko naleteli v dnevnem časopisju – vsekakor odveč. Nasprotno: čeprav tudi za novo antologijo nemara drži, da je bilo avtorjevo merilo pri izbiranju "neposredno, konkretno duhovno-estetsko učinkovanje posameznega besedila", torej "poetični užitek", ki so mu ga dajala – to subjektivno stališče se mu je zdelo, kot je zapisal v delu izpred dvanajstih let, ustrežnejše od razumskega premisleka o zgodovinskem, razvojnem ali slogovnem pomenu kake pesmi – je tokrat

načrtno postavil v ospredje literarnozgodovinski vidik. Osrednje merilo je namreč (ne ravno poljubna) "modernost" lirskih besedil.

Kos je v antologijo *Slovenska poezija: 1950-1980* zajel sodobna pesniška besedila, zdaj pa je pogled nanje, pa tudi na nekatera druga, izostril v luči pojma "moderna lirika"; ta ni mišljen vrednostno, temveč literarnosmerno, zgodovinsko in teoretsko. Ker mu torej ni šlo za pregled čez celotno pesniško ustvarjanje zvečine v drugi polovici tega stoletja, temveč za ožji, "specializiran" izbor, je precej omejil število pesnikov (v prejšnji antologiji jih je triinštirideset, v tej sedemindvajset, med njimi šest takih, ki jih prejšnja antologija ni mogla upoštevati). Čeprav sta knjigi po obsegu približno enaki (vsebudeta nekaj več kot sto štirideset pesmi), je v zadnji kar dve tretjini novih besedil.

Kos na začetku spremne besede namerava razložiti, kaj pravzaprav pomeni literarnozgodovinski *terminus tehnicus* "moderna lirika", pri tem opozarja na njegovo neenotno rabo tako v evropski kot v slovenski literarni vedi. Zato v nadaljevanju zajema v premislek precej spreminjajočo se vsebino tega pojma. Ta postane razumljiva, šele če določila moderne lirike, kot pravi, primerjamo z določili tradicionalne.

Slovenska literarna veda se pri rabi pojmov "moderna" in "tradicionalna lirika" oziroma pri določanju razmerja med njima seveda lahko opre na bolj ali manj prepričljiva dognanja evropskih literarnih zgodovinarjev in teoretikov, ki so se z njima spoprijeli predvsem po letu 1950. Tako Kos med množico razlag opozarja predvsem na delo Hansa Sedlmayrja *Revolucija moderne umetnosti* (*Revolution der modernen Kunst*, 1952) in na knjigo Huga Friedricha *Struktura moderne lirike* (*Die Struktur der modernen Lyrik*, 1956), med novejšimi pa na *Strukturo moderne literature* (*Die Struktur der modernen Literatur*, 2. izd. 1990) Maria Andreottija. Te razlage so dokaz, da je vsebina pojma "moderna lirika" v marsičem problematična, saj so njihovi avtorji prišli do precej različnih sklepov. Kot poroča Kos, Sedlmayr ugotavlja samo to, da je za moderno umetnost bistvena težnja k "čistosti" posameznih umetnostnih vrst, glede na katero bi v moderno liriko sodilo le tako imenovano "čisto pesništvo". Nasprotno pa Friedrich v svoji sistematični razlagi navaja poglavitna vsebinska in oblikovna znamenja moderne lirike (ta so disonantnost, protislovnost, razosebljenost, razčlovečenost, abstraktnost, izpraznjena transcendenca, nihilizem, jezikovna magija, her-

metičnost, absolutna metafora ...) in jih sproti preverja ob izbranih besedilih. Po Kosovem mnenju je Sedlmayrjevo pojmovanje preozko, saj zajema le majhen del poezije 20. stoletja. Podobno velja za Friedrichovo razlago, čeprav je precej določnejša: njena največja pomanjkljivost je, da vsa določila ne veljajo za vse pesnike, manjka pa ji tudi natančnejša "teza", katere sestavine so za moderno liriko res bistvene in katere samo obrobne pomena.

Kos v nadaljevanju pretresa še Andreottijeva dognanja. Andreotti je moderno literaturo postavil nasproti tradicionalni, dokazuje za njuno različnost pa našel na ravni lirskega subjekta (ta je v tradicionalni poeziji trden in skladen z dogajanjem, v moderni pa razbit in nadomeščen s samostojnimi motivnimi polji), podobja (vzročno-logično povezanost nadomesti asociativnost) in jezika (ta je v tradicionalni poeziji trden s stabilno skladnjo in besednimi pomeni, v moderni pa se njegova trdnost razkrajaja).

Kos je do vsakega od teh (pogosto shematskih) določil ustrezno kritičen. Čeprav se je mogoče na vsako vsaj delno opreti pri interpretaciji posameznih pesnikov, jih je hkrati treba tudi dopolniti in predvsem razširiti. Kosovi pomisleki zadevajo njihovo relativnost; to pomeni, da so pri vsakem besedilu v veljavi druga. Premalo pa upoštevajo tudi to, da med tradicionalno in moderno poezijo ni prepada, temveč številni prehodi.

Najopaznejše značilnosti moderne lirike se kažejo v zunanji obliki besedil (svobodni verzi, opuščanje ločil, odprava tradicionalnih pesemskih, kitičnih in verzniških oblik, fragmentarnost, jezikovno eksperimentiranje ...), po Kosovem mnenju pa so precej zanesljivejša določila notranje oblike – sestava motivov in tem ter njihovo povezovanje v večje celote. Pravi temelj moderne lirike je mogoče odkriti šele v njeni duhovnozgodovinski zasnovi. Podlaga zanjo je duh (moderne) časa, ki ga bistveno določa metafizični nihilizem kot posledica odsotnosti nadnaravnega sveta, transcendence, smisla ter splošnih življenjskih meril in vrednot. Kos ugotavlja, da se poglobljena razlika med moderno in tradicionalno poezijo najbolj kaže pri pesniškem obravnavanju oziroma doživljanju novodobnega nihilizma. Tradicionalna lirika nihilizma ne priznava, se ga ogiba ali pa ga zamolčuje, moderna lirika pa se nanj osredinja, saj ga tematizira, hkrati tudi problematizira, premaguje in v mnogih primerih presega. Nihilistični svet in čas sta snov moderne lirike, bolj ali manj jasna zavest o njuni usodni (ostni) razsežnosti pa podlaga

za njuno razumevanje in preseganje. To poteka na različnih ravneh: od zgolj estetske (zapolnjevanje nihilistične praznine s čisto lepотно igro glasov in predstav) do duhovne (ustvarjanje novih podob sveta, ki so magične, mistične, domišljjsko panteistične in religiozne v pravem pomenu besede).

Kot dokazuje Kosova "globinska" preučitev pojma "moderna lirika", težav na teoretski ravni ni malo, zadrege pa se pojavljajo tudi na praktični ravni, torej takrat, ko je treba v območje njegove (prave) vsebine pritegniti konkretna pesniška besedila.

Prve ("slabotne") začetke moderne slovenske lirike Kos najdeva pri Josipu Murnu; Oton Župančič je po njegovem mnenju z nekaterimi besedili na poti vanjo, nasprotno so pesniška dela Dragotina Ketteja in Ivana Cankarja v celoti zakoreninjena v tradiciji. Kljub razmeroma zgodnjim prvim korakom v obdobju moderne se moderna lirika med vojnama ni razvila. Nov polet je sicer dobila v ekspresionizmu z Antonom Podbevškom, vendar je v dvajsetih letih prevladovala lirika z jasno ideološko podlago (bodisi levičarsko, proletarsko in socialistično bodisi mladokatoliško). V obdobju socialnega realizma po letu 1930 so se v novi (modernej) poetiki gibali samo Božo Vodušek, Anton Vodnik in Edvard Kocbek. Ker je bila kontinuiteta z modernimi pesniškimi tokovi skoraj v celoti pretrgana, nov začetek Kos opazuje šele tik pred drugo svetovno vojno pri Kocbekovi reviji Dejanje – v njej so med drugimi objavljali Ivan Hribovšek, Cene Vipotnik in Jože Udovič – delno pa pri Domu in svetu (na njegovih straneh se je leto pred vojno pojavilo nekaj pesmi Franceta Balantiča). Med vojno je prevladovala tradicionalna poezija, njene meje s povsem novim tipom moderne poezije je prestopil Edvard Kocbek. Po vojni se je morala moderna slovenska lirika tako rekoč v vsakem desetletju pripravljati na nov preboj. Moderne prvine v delih predvojne pesniške generacije, ki je ustvarjala tudi na začetku druge polovice stoletja, najdeva Kos denimo pri Antonu Vodniku, Božu Vodušku in delno pri Jožetu Udoviču; v ta "krog" pritegne tudi Vladimirja Truhlarja, ki ga je po njegovem mnenju edinega od zdomskih pesnikov mogoče dovolj zanesljivo uvrstiti v moderno liriko. Hkrati so iz intimizma – ta je, navezujoč se na novoromantično izročilo, odločilno zaznamoval slovensko poezijo okoli leta 1950 – v moderno liriko polagoma prehajali Ivan Minatti, Lojze Krakar in Ciril Zlobec, odločneje pa Kajetan Kovič.

Moderna lirika je na slovenskem pesniškem prizorišču dokončno prev-

ladala okoli leta 1960 z deli Daneta Zajca, Gregorja Strniše, Vena Tauferja in Francija Zagoričnika, približno desetletje pozneje pa z ustvarjanjem Jožeta Snoja, Svetlane Makarovič, Tomaža Šalamuna in Nika Grafenauerja. Med najvidnejšimi imeni naslednje pesniške generacije (Milan Dekleva, Milan Jesih, Ivo Svetina, Boris A. Novak) o modernosti njihovih del ni več dvoma. Ob ustvarjanju zadnje generacije, ki je zajeta v antologiji (Aleš Debeljak, Brane Mozetič, Uroš Zupan), se Kos sprašuje, ali njena dela morda že napovedujejo bližnji konec moderne lirike ali pa obetajo njen vnovični vzpon. To bo, kot zapiše, morala pokazati nadaljnja usoda tega pesništva.

Naključni bralec, ki bo v zadnji antologiji moderne slovenske lirike brskal samo za imeni, bo razočaran, saj med njimi ne bo našel mnogih znanih, priljubljenih in zelo branih pesnikov. A če bo vsaj malo skrbno prebral spremno besedo, bo razumel, da vanjo pač ne sodijo, pa ne zato, ker bi bili (vsi) "slabi", temveč zato, ker so del pesniške tradicije, torej "čistega" nasprotja moderne lirike. Kdor se bo prepustil nagovoru poezije same, bo zadovoljen. V eni knjigi so zdaj premišljeno in z občutkom zbrani pesniški zgledi, ki jih je tudi sicer vredno pogosto prebirati. Poznavalci slovenske lirike k izboru verjetno ne bodo imeli večjih pripomb, čeprav bi izbrane pesnike morda po svojem okusu predstavili z drugimi pesmimi kot sestavljalec te antologije. Drugi bodo, kot kaže, skušali dvigniti nekaj prahu; a to se na Slovenskem ob takih knjižnih izdajah tako vedno dogaja ...

Zdi se, da sta pesniški del *Moderne slovenske lirike: 1940-1990* in njen "teoretski" dodatek s piščevimi duhovnozgodovinskimi izsledki pravšnja podlaga in spodbuda za nadaljnje delo: ne samo za branje modernih pesnikov, temveč (še bolj) za interpretacijo njihovih del, ki se je avtor v tej knjigi ni namenil lotiti.